

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра східнослов'янської філології
та інформаційно-прикладних студій

**ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДАЧІ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО
КОЛОРИТУ В АНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ
РОМАНУ Г. ЯХІНОЇ «ЗУЛЕЙХА ВІДКРИВАЄ ОЧІ»**

Кваліфікаційна робота
на здобуття ОС «бакалавр»
студентки IV курсу
галузь знань 03 «Гуманітарні науки»,
спеціальності 035 «Філологія»,
спеціалізації 035.034
«Слов'янські мови та літератури
(переклад включно), перша –
російська»
ОПП «Російська мова і література
та англійська мова»
Шахрузи ІШТЕМІРОВОЇ

Науковий керівник:
к. філол. н., доцент кафедри
східнослов'янської філології та
інформаційно-прикладних студій
Олена ВАСИЛЕВИЧ

«Допущено до захисту»
Протокол № 11 кафедри
східнослов'янської філології та
інформаційно-прикладних студій
ННІФ від 12.05.2023
Завідувач кафедри
к. філол. н., доц. _____

Олександр БОНДАРЕНКО

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ РЕАЛІЙ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ	6
1.1. Сутність та класифікація культурно-маркованої лексики	6
1.2. Особливості відтворення культурно-маркованої лексики в художньому перекладі	12
	16
РОЗДІЛ 2. СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ КУЛЬТУРНО-МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ РОМАНУ Г. ЯХІНОЇ «ЗУЛЕЙХА РОЗПЛЮЩУЄ ОЧІ»	21
2.1. Особливості функціонування національно-культурної лексики в романі Г.Яхіної	21
2.2. Способи перекладу реалій в англійському перекладі роману “Zuleikha”	28
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	42

ВСТУП

Дебютний роман Гузелі Яхіної 2015-го року, історія розкуркулення і заслання до Сибіру молодої татарської жінки, відразу опинився в центрі уваги читачів, літературних критиків та літературознавців. Роман являє собою надзвичайно актуальний літературний твір на дуже болючу тему історичної пам'яті та історичної травми. Новаторством письменниці стає звернення до радянської історії, але в національному варіанті. Ще одним новаторством письменниці є звернення в романі до історії власної родини. Гузель Яхіна неодноразово у своїх інтерв'ю розповідала, що основу роману склали розповіді її татарської бабусі, яка пройшла ще дитиною ті самі життєві випробування, що сталися у романі з головною героїнею. Цей біографічний наратив допомагає читачам сприймати текст дуже реалістично. Для письменниці дуже важливою була установка на документ, тому в роботі Яхіна вивчала спогади та мемуари засланців та переселенців - людей, які пройшли через ГУЛАГ.

Татарський світ в тексті постає екзотично, завдяки включенню в російську мову, якою написаний твір, татарських слів і виразів. Вживання екзотизмів допомагає створити відповідну атмосферу в романі. Гузель Яхіна, яка виросла в Казані, виступає в тексті як провідник в татарську культуру. Ціх слів і виразів в романі так багато, що письменниця додає наприкінці татарсько-російський словник.

Будь яка мова, як відображення культури ментальності нації, містить національно-культурний код. Люди в різних культурах сприймають, відчують і переживають світ по-своєму, тим самим створюючи своє уявлення та образ про світ. Ми сприймаємо культуру іншої людини через призму своєї культури, що призводить до виникнення нерозуміння, а часом і заперечення чужих реалій життя. Своєрідність культури народу завжди знаходить своє відображення у мові. Ця своєрідність проявляється у лексиці національної мови та закріплюється у вигляді культурно-маркованої лексики. Саме ця лексика відображає взаємодію мови і культури та стає викликом для перекладача, коли

необхідно створити ефект розуміння чужої культури крізь призму культури, що приймає.

Культурно-марковані одиниці, або лексичні одиниці з вираженою національно-культурною семантикою, як засіб створення колективного образу того чи іншого народу представляють інтерес для різних дисциплін: теорії та практики перекладу, лінгвокраїнознавства, культурології та психолінгвістики. Кожна з зазначених дисциплін розглядає культурно-марковану лексику у межах свого предмета дослідження та наукових інтересів, вирішуючи при цьому свої практичні проблеми.

Мовні одиниці із вираженою національно-культурною семантикою слугують для передачі реалій. Треба зазначити, що ні в лінгвістиці, ні в мовознавстві, ні в лінгвокраїнознавстві не існує чітких критеріїв визначення цього явища. Специфіка мовних одиниць, які означають ці реалії, все ще продовжує вивчатись. Відтворення у перекладі культурно-маркованих одиниць є складним завданням перекладача і вимагає від нього знання як реалій своєї культури, і реалій культури того народу, з мови якого робиться переклад.

Під культурно-маркованою лексикою прийнято розуміти лексику з національно-культурним компонентом семантики. Її вивченням в ланках художнього перекладу займалися такі дослідники, як Л. С. Бархударов, Л. Венуті, І. В. Корунець, Ю. Найда, С. Влахов, Р. П. Зорівчак, І. А. Дейнеко та інші.

Тема дослідження є актуальною з огляду на новизну самого роману, новизну перекладу роману та недостатню його вивченість, а також зумовлена складним явищем інтеграції декількох культур у романі, що робить культурно-марковану лексику яскраво представленою в тексті, але ускладнює процес перекладу.

Мета дослідження – проаналізувати особливості передачі національно-культурного колориту в англійському перекладі роману Г. Яхіною «Зулейха розплющує очі».

Завдання роботи:

1. Описати сутність та класифікацію культурно-маркованої лексики.
2. Визначити особливості культурно-маркованої лексики в художньому дискурсі.
3. Охарактеризувати культурну маркованість лексичних одиниць у світлі сучасного перекладознавства.
4. Проаналізувати особливості перекладу культурно-маркованої лексики в художньому дискурсі.
5. Дослідити перекладацькі рішення щодо вибору засобів відтворення культурно-маркованої лексики в романі Г. Яхіної.

Об'єктом дослідження постає культурно-маркована лексика роману Гюзель Яхіної «Зулейха розплющує очі».

Предмет дослідження – особливості передачі національно-культурного колориту в англійському перекладі роману Г. Яхіною «Зулейха розплющує очі».

Методи дослідження.

У процесі виконання роботи залучено такі методи:

- 1) методи аналізу та синтезу для опрацювання теоретичного матеріалу;
- 2) метод семантичного аналізу для виявлення значення культурно-маркованих лексичних одиниць в мові оригіналу;
- 3) метод етимологічного аналізу для встановлення значення культурно-маркованих лексичних одиниць в мові оригіналу;
- 4) методи перекладацького аналізу для аналізу перекладацьких рішень в виборі способів відтворення культурно-маркованої лексики в мові перекладу.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в роботі здійснюється аналіз способів перекладу культурно-маркованої лексики в романі сучасної російської літератури Гюзель Яхіної «Зулейха розплющує очі» та визначаються перекладацькі рішення щодо способів подолання безеквівалентної лексики, варіанти делакунізації в художньому тексті та проаналізовані способи відтворення культурно-маркованої лексики.

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

**РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ РЕАЛІЙ В
ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ**

1.1. Сутність та класифікація культурно-маркованої лексики

Культурно-специфічні елементи або культурно-маркована лексика у вихідному тексті становлять проблеми для перекладачів. Чим більші відмінності між вихідною (джерельною) та цільовою культурами, тим складніше перекладати. Це пов'язане з предметом нашого дослідження - реаліями. Під реаліями в перекладознавстві розуміють слова та висловлювання мають безпосередній зв'язок з реальністю, «тісно пов'язані зі сферою референції вихідної культури» [Lefevere 1993: 122]. Сама назва терміну походить від латинського *realia* - "справжні речі".

Відомі болгарські вчені Влахов та Флорин були першими, хто в перекладознавстві зробили наукову розробку реалій та запропонували класифікацію реалій [Vlakhov & Florin 1970].

Потім тема культурно-специфічної лексики почала розроблятися у наукових працях перекладознавців радянської лінгвістичної школи перекладу. Перекладознавці Є. М. Верещагін та В. Г. Костомаров визначили цю групу слів як лексичні одиниці, що мають певну соціокультурну інформацію. У роботах дослідників, які займаються вивченням культурно-маркованої лексики, зустрічаються різні синонімічні терміни для позначення цього лінгвістичного явища: «культурно-коннотована лексика», «національно-самобутня лексика», «лінгвоспецифічна лексика», «етнокультурознавча лексика», «лакуни», «безеквівалентна лексика», «культуреми», «культуроніми» [Верещагін, Костомаров, 2019].

Сучасне перекладознавство стверджує, що неперекладності не існує, та будь-яку лексичну одиницю мови можна перекласти іншою мовою навіть, якщо не вдається знайти еквівалент або його не існує в мові перекладу. Цілком зрозуміло, що максимальна складність перекладу виникає при перекладі слова або словосполучення, у якого немає прямої відповідності в мові, на яку здійснюється переклад, оскільки воно відсутнє в іншомовній культурі.

Під культурно-маркованими лексичними одиницями ми розуміємо слова, що мають екстралінгвістичну основу і є джерелом соціокультурної інформації про культуру та країну мови, що вивчається. Згідно з дослідженнями вчених, велика відмінність матеріального та духовного життя у зіставних соціумах спостерігається, коли культури мало зіштовхувалися один з одним. Культурно-марковані одиниці досліджуються одночасно кількома науковими дисциплінами, такими як перекладознавство, культурологія, лінгвокраїнознавство, психолінгвістика та, безумовно, лексична семантика.

Така лексика позначає явища, предмети та поняття, які є типовими для однієї культури та не існують в інших; вони матеріалізуються у безеквівалентній лексиці – лексичних одиницях мови, які, згідно з визначенням Л.С. Бархударова, «не мають ні повних, ні часткових еквівалентів серед лексичних одиниць іншої мови» [Бархударов, 1975]. У той самий час Бархударов свідчить про те, що було б неправильно сприймати цей термін у сенсі «неможливості перекладу» такої лексики, оскільки будь-яка мова може висловити будь-яке поняття.

Nedergaard-Larsen відмічає, що «культурно-специфічні елементи у джерельному тексті можуть становити проблеми для перекладачів, особливо у випадку, коли наявні значні відмінності між вихідною (джерельною) та цільовою культурами. Такі проблеми часто характеризують як екстралінгвістичні, тобто пов'язані з навколишньою матеріальною та соціокультурною реальністю "за межами" мови, на відміну від внутрішньомовних (інтралінгвальних) проблем, джерелом яких є відмінності між вихідною та цільовою мовами та специфікою їхнього використання».

Існує багато різних класифікацій цих культурно-специфічних елементів. До компонентів культури, що несуть національно-специфічне забарвлення, можна віднести такі:

1. Традиції, звичаї, обряди.
2. Побутова культура, що тісно пов'язана з традиціями.
3. «Національні картини світу», які відбивають специфіку сприйняття навколишнього світу.

4. Художню культуру, яка відображає культурні традиції того чи іншого етносу.

Сам термін “культурна реалія” розуміють дуже широко и часто до них відносять: предмети матеріального світу, побутові і специфічно національні слова й звороти, що не мають еквівалентів у побуті, а отже, і в мовах інших народів; назви предметів і явищ матеріальної і духовної культури певного народу, які в перекладі залишаються незмінними; особливості державного уряду, побуту, нравів та ін.; слова із національного побуту, яких нема в інших мовах, тому що нема цих предметів і явищ в інших країнах; іншомовні слова, які позначають поняття, предмети, явища, які не використовуються тим народом, на мову якого твір перекладається; предмет, поняття, явище, характерне для історії, культури, побуту, життя того чи іншого народу країни, яке не зустрічається в інших народах.

Загальним для всіх лексичних одиниць, яких відносять до реалій є те, що вони є мовними маркерами для національно-культурної свідомості, саме в цих лексичних одиницях проявляється національно-культурна специфіка мовної свідомості представників певної лінгвокультурної спільноти.

Також в перекладознавстві виникає поняття “лакуна” або безеквівалентна лексика. Лакуни визначаються як будь-які невідповідності, що виникають при зіставленні понятійних, мовних та емотивних категорій двох різних культур. Це означає, що усе потребує інтерпретації. В. Л. Муравйов запропонував класифікувати лакуни на лінгвістичні та етнографічні.

В науці про переклад існують різні класифікації реалій. Класифікації побудовані за різними принципами. В основі тематичної класифікації лежить належність слова до тієї чи іншої семантичної групи. За тематичним принципом відомий лінгвіст та перекладознавець В. С. Виноградов виділяє наступні групи реалій:

1. Побутові (житло, майно, одяг, їжа, види праці та заняття, грошові знаки, одиниці заходи, музичні інструменти, народні танці та пісні, народні свята, ігри, звернення).

2. Етнографічні та міфологічні (етнічні та соціальні спільності та їх представники, божества, казкові істоти, легендарні місця).

3. Реалії світу природи (тварини, рослини, ландшафт, пейзаж).

4. Реалії державно-адміністративного устрою та суспільного життя (адміністративні одиниці та державні інститути, громадські організації, партії, промислові та аграрні підприємства, торгові заклади; основні військові та поліцейські підрозділи та чини; цивільні посади та професії, титули та звання);

5. Ономастичні реалії (антропоніми, топоніми, імена літературних героїв, назви компаній, музеїв, театрів, ресторанів тощо). мовні алюзії) [Виноградів 2001: 39].

Болгарські дослідники С. І. Влахов та С. П. Флорін у своєму дослідженні детально класифікувати реалії, виділили різні групи за семантичною, місцевістю та тимчасовими ознаками.

За семантичним принципом автори розподілили реалії на такі класи:

1. Географічні (ландшафт, флора та фауна).

2. Етнографічні (побут, праця, мистецтво та культура, етноніми, заходи та гроші).

3. Суспільно-політичні реалії (адміністративно-територіальний устрій, органи та носії влади, суспільно-політична сфера, реалії військової сфери) [Влахов, Флорін 2009: 35-37].

Особливу увагу вчені звернули на класифікацію реалій за місцевим принципом. Такий поділ зумовлений як місцевим (екстралінгвістичним), так й мовним принципом. Цей принцип дозволяє вивчати реалії у межах однієї мови чи межах пари мов (внутрішні і зовнішні). Залежно від масштабу поширеності вони виділяють: мікрореалії, локальні та національні реалії. У свою чергу, чужі реалії вже поділяються на регіональні та міжнародні (міжнародні).

Схема класифікації реалій на основі місцевої ознаки має такий вигляд:

1. У площині однієї мови:

- свої реалії: національні, локальні, мікрореалії;

- чужі реалії: міжнародні, регіональні;

2. У площині кількох мов:

- внутрішні реалії;
- зовнішні реалії [].

Важливим моментом є те, що реалії – лексичні одиниці, що належать той мові, в якій вони з'явилися. Існують національні реалії - ті, що функціонують у межах певної нації. Існують локальні реалії, які відрізняються належністю не до мови народу якоїсь культури, а до певного діалекту. Мікрореалії – це реалії з досить вузькою територіальною чи соціальною основою. Під чужими реаліями мають на увазі запозичення з іншої мови. Регіональні реалії позначають слова, які можуть використовуватися одночасно в різних культурах і входити до словникового складу однієї або більше мов.

У площині пари мов реалії у більшості випадків вивчають у контексті перекладу з однієї мови на іншу та класифікують як зовнішні та внутрішні. Далі розглянемо класифікацію С. І. Влахова та С. П. Флоріна за тимчасовим принципом, згідно з якою, реалії поділяються на:

- 1) сучасні;
- 2) історичні – залежно від повноти освоєності можуть бути:
  - знайомі (словникові);
  - незнайомі (не фіксовані у словниках) [].

У цій класифікації виділено дві основні групи реалій: сучасні та історичні. Через зміну статусу реалій складно визначити конкретні часові рамки, що є проблемою при розподілі реалій за цією ознакою. Багато реалій згодом набувають історичного колориту.

Реалії співвідносяться з матеріальною та духовною культурою. Тому класифікації реалій будуються за певними принципами, відбиваючи тимчасові історичні та культурні зміни у суспільстві. Слід пам'ятати, що реалія – це співвідношення лексичного значення та культури країни, народу, соціуму, а також історії та часу вживання того чи іншого поняття. Наприклад, у предметній класифікації реалій важливе місце займають географічні, етнографічні (відображення побуту та культури), суспільно-політичні.

У своїй книзі «Неперекладне у перекладі» С.І. Влахов та С.П. Флорін дають також визначення іншомовним вкрапленням. Під цим мовним явищем вони розуміють наступне: «Іншомовні вкраплення – слова та висловлювання, які автор оригіналу дає іншою, не своєю, мовою в їх споконвічному написанні або в транслітерації, тобто без будь-яких морфологічних змін» [Влахов, Флорин, 1980].

Отже, у сучасній лінгвістиці під культурно-маркованою лексикою розуміють реалії (слова, що позначають предмети та явища лише однієї культури та народу, що не існують в іншій культурі) та фонову лексику (слова, позначення яких є у різних культурах, але національне тло збігається не точно. Специфіка культурно-маркованої лексики завжди визнається і усвідомлюється носіями мови, адже не має будь-якого лінгвістичного статусу. Проте ця специфіка очевидна представникам інших культур і виявляється саме зі зіставленні мов. У системі іншої мови найчастіше відсутнє еквівалентне поняття, тому велику складність є пошук адекватних відповідностей культурно-маркованих одиниць. У перекладознавстві існує кілька варіантів вирішення цієї проблеми, проте універсального алгоритму немає [2, с.35].

Можно зробити висновок, що культурно-маркована лексика відображає національну специфіку якогось народу, саме культурно-маркована лексика має можливість виражати національну своєрідність будь якої мови, народу та культури. Розуміння національно-культурної лексики дає можливість поринути у культуру носіїв мови та при перекладі художнього твору передача культурно-маркованої лексики для її розуміння читачем є важливим завданням, тому що без цього неможливо досягнення максимального сприйняття художнього твору.

1.2. Особливості перекладу культурно-маркованої лексики

Кожна мова відображає особливості національної культури, історії, менталітету певного народу, і, відповідно, кожен літературний текст створюється в рамках певної культури. Елементи цієї культури можуть бути

зовсім незнайомі та незрозумілі носіям інших мов, оскільки національна культура одного народу входить у діалог з іншими національними культурами, висвічуючи при цьому такі речі, на яких у рідній культурі увага і не зупинялася.

Відомий філолог М.М. Бахтін зазначав: «Ми ставимо чужій культурі нові питання, яких вона сама собі не ставила, ми шукаємо в ній відповіді на ці наші питання, і чужа культура відповідає нам, відкриваючи перед нами свої сторони, нові смислові глибини» [3, с. 19]. Це закономірність міжкультурного спілкування, його невід'ємна частина, вивчення якої становить особливий інтерес.

Переклад - вид інтелектуальної діяльності, що полягає у взаємодії двох концептуальних систем – автора оригінального тексту та перекладача - автору тексту в мові перекладу. Реалії пов'язані з культурою та локальним та темпоральним мовним середовищем, тому в перекладі це пласт лексики частіш за все втрачається. Цей ефект виникає через наявність лексичних лакун, викликаних відсутністю мовного явища у мові перекладу. Але якщо ми маємо справу з художнім текстом, то художнє навантаження національно-культурної лексики має велике значення. Саме тому в перекладі художнього тексту це дуже важливе питання. Основна проблема полягає в тому, що існує явище невідповідності мовних та концептуальних картин світу автора та перекладача, яку викликає явище міжкультурної асиметрії. Міжкультурна асиметрія є одним з головних факторів, що ускладнюють комунікацію та сприйняття тексту в мові перекладу. Це є найважливішою проблемою в теорії та практиці перекладу. Перекладознавство пропонує засоби визначення рівнозначності емоційного впливу на читача, зумовлені розбіжністю світоглядів самого автора оригінального тексту, перекладача і читача, що сприймає текст у мові перекладу. Безпосередній вплив мають навіть часі та епохі, у які вони живуть. У зв'язку з цим відомий теоретик перекладу В. Н. Комісаров запропонував інформаційний підхід, який спрямований на досягнення рівнозначного художнього впливу оригінального твору та його перекладу на читача «за допомогою комплексного аналізу всіх засобів вираження багатокomпонентної структури їх змісту».

Особливість художнього тексту у тому, що він характеризується високим рівнем національно-культурної обумовленості. Художній текст завжди відображає особливості того народу, представником якого автор є і мовою якого він пише, і того часу, в якому він живе. Крім того, письменник може свідомо вводити у свій текст національно-культурні реалії, що асоціюються з певним часом у житті народу.

Національна специфіка будь-якого художнього тексту виникає у вигляді того, що будь-яка мова зберігає у собі національну історію, і навіть національну культуру. Мова закріплює в собі історично сформовані особливості народу у сприйнятті та відображенні навколишнього світу, у тому числі і в образному його відображенні. Культурно-маркована лексика покликана підкреслювати національну особливість народу, а також зберігає в собі знак національної культури, є одним з елементів художнього твору, на яку варто звернути увагу.

Аналіз культурно-маркованої лексики становить великий інтерес, оскільки у художньому творі вона відіграє значну роль. Національно-культурна семантика таких мовних одиниць дає змогу поринути у культуру носіїв мови, а також доторкнутися до фонових знань іншомовної культури. Оскільки, читаючи твір, у якому є інша культура, читач неминуче стикається з реаліями іншої культури, звідси виникає потреба її детальнішого дослідження.

Для досягнення максимального сприйняття читачем художнього твору та відчуття «повноти смаку» від прочитаного необхідно, щоб для читача не було «білих плям» під час читання літератури іноземних авторів. Тобто інформація, якою обмінюються письменник та читач рідною мовою, має бути тотожною змісту в тексті іншою мовою. Значну роль в цьому процесі відіграє саме культурно-маркована лексика. Тому так важливо для перекладача мати необхідну міжкультурну компетентність, а знання культурно-маркованої лексики є одним із компонентів цієї компетентності.

В художньому перекладі перекладач змушений враховувати дуже багато факторів для забезпечення перекладу для досягнення еквівалентності та адекватності, необхідно балансувати між вірністю оригіналу та нормами та

традиціями мови та культури, на яку здійснюється переклад. Завдання перекладача ускладнюється ще й тим фактом, що художній текст – це складно збудований зміст, за значеннями мовних одиниць якого ховається ціла мережа асоціацій, смислових зв'язків, універсальних та національних концептів. У спробі створити рівноцінний оригіналу художній твір, перекладачі створюють нові переклади, застосовуючи різні стратегії і тактики.

Теоретично перекладу термін «адаптація» використовують переважно у двох значеннях. Адаптацією називають перекладацький прийом, який полягає у «заміні невідомого відомим, незвичного звичним» []. Крім того, цим терміном позначають спосіб досягнення відповідності перекладеного тексту (ПТ) тексту оригіналу (ТО) []. Найчастіше термін «адаптація» використовується саме у другому значенні, яке передбачає необхідність пристосування ТО до соціально-культурних умов суспільної реальності, характерної для культури потенційних читачів [].

Традиційно дослідники виділяють два основні види адаптації тексту: мовну адаптацію та лінгвокультурну. Під лінгвокультурною адаптацією мається на увазі процес перенесення глибинних структур речення, тоді як мовна адаптація є процесом перенесення поверхневих структур. Глибинною структурою речення називають сукупність семантичних чи смислових відносин, які у ньому виражаються: додаткові (побічні) смисли, імпліцитні семантичні складові висловлювання і, загалом, загальний образно-асоціативний комплекс, характерний для носіїв тієї чи іншої мовної культури. Під поверхневою структурою мається на увазі певна мовна форма речення, яку вони набувають у процесі комунікації: слова, образи та символи, граматичні структури, за допомогою яких виражається сенс висловлювання [].

Необхідно враховувати, що «мова художньої літератури стилістично специфічна, і важко піддається систематичному передперекладному аналізу» []. Адаптація тексту є необхідною в тих випадках, коли за будь-якими культурно-лінгвістичними параметрами аудиторія 2 (вторинний адресат) не відповідає аудиторії 1 (первинному адресату).

В науці про переклад виділяють такі випадки перекладацької адаптації тексту:

1. Первинний і вторинний адресати відносяться до різних культур, що співіснують, яким відповідають різні мови.

2. Первинний та вторинний адресати належать до однієї культури або однієї мови, але є представниками різних субкультур.

Тобто під адаптацією ми розуміємо спрощення форми і змісту оригінального тексту, щоб зробити його більш доступним для розуміння реципієнта. Незважаючи на приналежність до однієї із субкультур, для здійснення адаптації тексту оригіналу перекладачеві необхідно мати знання обох субкультур відповідної культури та диглосії.

3. Первинний та вторинний адресати є представниками різних культур, які обслуговуються однією мовою (варіантами однієї мови). У цьому разі автор, адаптуючий твір, що може бути як представником вихідної, так і приймаючої культури, стає коментатором тексту оригіналу. Текст оригіналу при цьому не змінюється, а може доповнюватися різним матеріалом, що пояснює – примітками, коментарями, глосарієм та ін.

4. Первинний і вторинний адресати представляють різні епохи розвитку однієї культури/мови, розділені між собою великим (у контексті змін, що відбулися за цей період), проміжком часу, що визначає необхідність адаптації ТО.

5. Первинний і вторинний адресати належать до різних епох розвитку різних культур/мов, які розділені великим проміжком часу, або ТО є пам'яткою «мертвих» культури / мови, тобто не мають прямого продовження на момент адаптації. Цей тип адаптації використовується, переважно, при перекладі класичних творів художньої літератури []. Треба зазначити, що адаптація тексту значною мірою визначається стратегією, якої перекладач дотримується у процесі роботи.

Стратегію перекладу в перекладознавстві розглядають як «загальний план дій перекладача, спрямований на переклад конкретного тексту конкретною

метою перекладу, розробленого з урахуванням лінгвістичних та екстралінгвістичних характеристик конкретної перекладацької ситуації []. Вибір перекладацької стратегії та її реалізації залежить від типу завдання, поставленої перекладачем, і навіть співвідношення мовних систем мови оригіналу та мови перекладу.

При виборі стратегії перекладу враховуються як об'єктивні фактори (тип тексту та тип комунікації), так і суб'єктивні (кваліфікація фахівця, його знання іноземної мови, навички розуміння та інтерпретації оригінального тексту) []. При розгляді стратегій адаптації художнього тексту важливо звернути увагу на перекладацький дуалізм, тобто протистояння вільного і буквального перекладів.

Теоретик перекладу Л. Л. Нелюбін визначає вільний переклад як «переклад-перекладання, з'ясування загального змісту, його передача іншою мовою незалежно від мовної форми оригіналу, тобто, дотримання змісту» [Нелюбін 2018: 27]. Буквальний переклад, на думку автора, є копіюванням мовної форми оригіналу без урахування інформації, що передається на інших рівнях змісту [33].

У контексті перекладацького дуалізму виділяють дві основні стратегії лінгвокультурної адаптації тексту: доместикацію та форенізацію. Під доместикацією мається на увазі адаптація оригінального тексту до цінностей приймаючої культури. У свою чергу, форенізація означає навмисне виділення в ПТ лінгвістичних та культурних відмінностей тексту оригіналу. У процесі перекладу, як показує практика, адаптатор практично ніколи не дотримується однієї стратегії перекладу, а прагне досягти компромісу між доместикацією та форенізацією.

Вибір стратегії в конкретному випадку визначається принципами, завданнями та цілями перекладача []. Зі стратегією доместикації співвідносять поняття «невидимості» перекладача. Цим терміном описуються принципи, дотримуючись якого перекладач йде на другий план, надаючи можливість читачеві повністю поринути в текст оригінального твору. «Легкість сприйняття»

перекладу у разі передбачає адекватність і доступність тексту до розуміння, які досягаються шляхом наближення іншомовної культури до культури реципієнта.

Крім стратегій доместикації та форенізації, сучасні дослідники також виділяють третю стратегію лінгвокультурної адаптації тексту. На думку багатьох авторів, доместикація та форенізація є протилежними стратегіями, тому в процесі перекладу важливо дотримуватися балансу між ними. З цим пов'язана поява таких понять, як реалістичний переклад, цілісний, повноцінний переклад, а також золота середина. Термін «реалістичний переклад» уперше використав у своїх роботах вчений-перекладознавець І. А. Кашкін, який, однак, так і не дав йому чіткого визначення, говорячи про те, що бачить у цьому виразі лише зручний робочий термін, який можна замінити будь-яким іншим: повноцінний, цілісний, адекватний [Кашкін 1955: 148-149].

Розглядаючи поняття реалістичного перекладу, вчені говорять про важливість правильної та точної передачі ідейно-сислової системи, стилю та національних особливостей тексту []. У ході адаптації тексту перекладач знаходить своє власне унікальне поєднання між ними, яке і буде для нього «золотою серединою». Ця комбінація поєднує у собі три аспекти: те, що перекладач повинен сказати (форенізація), що може сказати (доместикація), а також те, що він хоче сказати (переваги самого перекладача) [].

Ми розуміємо її як адекватну передачу смислових та національно-культурних особливостей оригіналу, за якої можуть бути задіяні як стратегія форенізації, так і стратегія доместикації.

Відзначимо, що адаптація є ключовим поняттям теорії художнього перекладу і відіграє значну роль при перекладі художнього твору. Лінгвокультурна адаптація тексту багато в чому залежить від мети, яку переслідує перекладач та вибору стратегії перекладу ентокультурно-маркованих одиниць. Крім того, при здійсненні перекладу культурно значущої інформації в художньому творі необхідно адаптувати текст перекладу до іншої часової епохи. Отже, відмінність стратегій адаптації художнього тексту залишається сьогодні важливою та дискусійною темою в науці про переклад.

**РОЗДІЛ 2. СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ КУЛЬТУРНО-МАРКОВАНОЇ
ЛЕКСИКИ РОМАНУ Г. ЯХІНОЇ «ЗУЛЕЙХА РОЗПЛЮЩУЄ ОЧІ»**

2.1. Особливості функціонування національно-культурної лексики в романі Г.Яхіної

Твори художньої літератури займають особливе місце у сфері міжкультурної комунікації: у процесі перекладу іншою мовою когнітивний та образно-символічний простір тексту, створений мовою оригіналу, переписується відповідно до іншомовних концептуально-когнітивних тезаурусів. Перекладний текст є своєрідним «мостом між двома культурними свідомостями» [21]. Якщо культури суттєво різняться між собою за лінгвістичними та екстралінгвістичними параметрами, виникають труднощі у передачі національно-культурного колориту, що виражають основні особливості етнокультурної картини світу, представлені в тексті оригіналу [Kazakova, 2016]. Ці труднощі посилюються при перекладі тексту з включеною до нього третьою лінгвокультурою, що виражає національну або культурну ідентичність автора та його персонажів. В сучасній російській літературі багато письменників, що належать до двох культур, звертаються до створення художнього тексту двома мовами. Гузель Яхіна теж звертається до цього приому. Дослідник татарської літератури Ібрагімов в своєму дослідженні звертає на це увагу: «Існування двох гілок “національної літератури татар” (татаромовної та російськомовної) – реальність, що склалася» [Ібрагімов, 2018. С. 93].

В англомовних країнах власне татарську культуру співвідносять з російською, тюркською чи мусульманською, а західні фахівці з вивчення Росії (за винятком антропологів), як правило, не виділяють культуру татар як особливу предметну галузь у загальному контексті висвітлення соціокультурного та історико-політичного розвитку країни [33]. У Росії татарська культура та література відома та сприймається як «інша», але досить близька, через тривалу міжкультурну комунікацію.

У пошуках ідентичності пострадянська татарська література розробила нові дискурси (історичний, міфологічний, неоромантичний), замінивши ідею

етнічної самототожності, що існувала раніше, на постмодерністську «множинність» («мозаїчність») [Ібрагімов, 2018. С. 95].

Сьогодні в сучасній літературі виділяють нове покоління татарських письменників, які пишуть російською мовою (І. Абузяров, Р. Бухараєв, Д. Валєєв, Р. Кутуй, Ш. Ідіатуллін, Г. Яхіна та ін.), які, на думку дослідників, створюють нову «літературну ідентичність» [Там ж. С. 88], яка поєднує етнокультурологізм із відкритістю міжкультурного діалогу. Їхні твори орієнтовані як «на російськомовного читача, найчастіше мало знайомого з історією народів Росії, їхньою традиційною культурою» [Там же. С. 89], так і на закордонну аудиторію, яка знає про татарську культуру ще менше.

Г. Яхіну називають письменницею «культурного прикордоння», яка творить на стику мов, літератур та культур [11], стимулює інтерес до татар у читачів інших національностей та сприяє інтеграції російськомовних татар у простір їхньої рідної культури [11]. Історія, міфологія, сакральна та побутова культура татарського народу виражається в її текстах за допомогою лінгвокультури.

Переклад художнього тексту, в якому є багато культурно-маркованої лексики або, ще вживають синонімічний термін, “лінгвокультурем” (ЛК), під якою розуміється як «діалектична єдність лінгвістичного (знак, значення) та екстралінгвістичного (поняття, предмет)» [31], є дуже важливою проблемою науки про художній переклад, що має не тільки практичну, а й теоретичну значення. Культурно-маркована лексика, що виражає етнокультурні особливості, пов'язані з прецедентними текстами та його «рідними» контекстами, які завжди передаються під час перекладу мовою іншої культури.

Роман Гюзель Яхіної «Зулейха розплющує очі» характеризується специфічністю етнокультурного компонента та активним вживанням культурно-маркованої лексики, що має при перекладі англійською мовою створює ефект міжкультурної асиметрії, завдяки відсутності повних або часткових лексичних відповідностей у англійській мові. Основною ціллю дослідження є аналіз його художнього перекладу англійською мовою «Zuleikha»

та аналіз перекладацьких рішень щодо перекладу реалій. Художній переклад був виконаний Лізою Хайден.

Сам роман «Зулейха розплющує очі» став подією відразу після його публікації у 2015 р. не лише в Росії, а й у світі. Роман був перекладений 18 мовами і має значну колекцію зарубіжних премій. Сюжетна лінія розвивається у Радянській Росії 20-х – 30-х гг. ХХ ст. та найбільш драматичним подіям радянських часів: колективізації, розкуркуленню та протистоянню заможного селянства влади більшовикам. Головна героїня Зулейха, молода жінка із заможної селянської сім'ї татар, що живе разом із чоловіком та його власною матір'ю. Вона опиняється спочатку під гнітом чоловіка та його деспотичної матері, а потім Зулейха стає «переміщеною особою» депортованою у Сибір. Героїня проходить через тяжкі випробування, рятуючи себе і свою дитину, зустрічає любов, знаходить сенс у житті і розкривається як сильна особистість, зберігши татарську культурну ідентичність.

Новаторством письменниці стає не тільки звернення до радянської історії та бажання її переосмислення очима “пригнічених малих народів”, саме завдяки зверненню до болючих моментів колоніального минулого Радянського Союзу. Гюзель Яхіна неодноразово у своїх інтерв'ю розповідала, що основу роману склали розповіді її татарської бабусі, яка пройшла ще дитиною ті самі життєві випробування, що сталися у романі з головною героїнею. Ще одним новаторством письменниці є звернення в романі до історії власної родини. Цей біографічний наратив допомагає сприймати текст більш реалістично. Татарський світ в тексті постає екзотично, завдяки включенню в російську мову, якою написаний твір, татарських слів і виразів. Екзотизм допомагає створити відповідну атмосферу в романі. Гюзель Яхіна, яка виросла в Казані, виступає в тексті як проводник в татарську культуру. Ціх слів і виразів в романі так багато, що письменниця додає наприкінці татарсько-російський словник. Насичення роману етнокультурними концептами, безумовно, є важливим пріоритетом письменниці, що звертається до долі татарської жінки, яка в трагічній життєвій ситуації черпає духовні сили з джерел своєї культури. Ідентичність Зулейхи

проявляється в усвідомленні нею належності і до етнокультурної (і релігійної) спільноти, і до соціальної групи. На відміну від настанов автора, ціннісним пріоритетом перекладача стало емоційне сприйняття фабули роману, співпереживання описуваної історії: перекладач Ліза Хейден (Lisa C. Hayden) підкреслювала силу і глибину впливу твору, відзначаючи, що це не тільки «історичний роман про складні часи радянської доби, але і дуже ліричне оповідання з вражаючим описом природи, здатним торкнутися душі».

У тканину твору включено два етнолінгвокультурні поля (татарської побутової культури та духовно-релігійних вірувань), елементами яких виступають три типи реалій, що виражають особливості:

- 1) традиційної культури повсякденності татар (локальний аспект);
- 2) духовної культури тюркомовних та мусульманських народів (регіональний аспект);
- 3) міфів, загальних для кількох культур та/або мають універсальний характер.

Відсутність в англomовного читача необхідних фонових знань зумовила необхідність включення до тексту перекладу відповідних доповнень та роз'яснень щодо власних, географічних назв, культурно-побутових реалій. Багато уваги приділяється традиційним культам та ритуалам. Письменник транслює культурний код татарського народу та форми традиційної комунікативної взаємодії.

У авторський словник роману включені татарські слова, що формують семантичне поле «традиційний соціум» нарівні з не включеними до словника російськими лексемами, які використовуються автором у тексті для опису соціокультурних та історико-політичних реалій. Ці слова, відповідно, виступають маркерами соціокультурного та історичного часу, що позначають:

- 1) традиційні відносини та цінності всередині сім'ї та в локальному етнокультурному співтоваристві;
- 2) соціально-політичні процеси у Росії 20–30-х гг. ХХ ст.

Соціокультурна ідентичність Зулейхи актуалізується у романі у процесі зіткнення традиційних цінностей з новою соціально-політичною реальністю, і це контраст у тексті оригіналу виконує сюжетотвірну функцію. Відповідно до патріархальних норм, головна героїня, не маючи синів, знаходиться на найнижчому ступені в ієрархії татарської родини: свекруха її зневажає і принижує, а від чоловіка героїня зазнає насильства. Культурно-маркована лексика відкриває внутрішній світ Зулейхи, наповнений образами та символами, культурними та релігійними міфами, зумовлений традиціями сакральної та побутової культури.

Реалії виражають етнічну самосвідомість і є маркерами двох типів ідентичності – етнокультурної та соціальної, які вступають у взаємодію у ментальному полі головної героїні. За допомогою реалій автор:

1) «візуалізує» свідомість Зулейхи, що включає традиційні уявлення про побутовий та релігійний простір, про уявні міфічні (антропоморфні та зооморфні) істоти;

2) передає її ставлення до світу природи та людей.

Згідно з класифікацією реалій Федорова О. В., до першої групи реалій можна віднести безеквівалентні національно-марковані одиниці, так звані «етнографізми», які, як правило, є побутовими реаліями [35, с. 342].

Отже, у першій групі ми виділили наступні реалії у романі Г. Яхіної та його перекладі:

а) предмети, що використовуються в побуті, в господарстві: *камча* – *katcha* («*батіг, батіг*»), *каплау* – *kaplau* («*покривало*»), *кашага* – *kashaga* («*підзор по краю матиці в хаті*»), *кіште* – *kishte* («*полиця під стелею для складування постільних речей*»), *леген* – *leguen* («*таз*»), *леуке* – *leuke* («*полиця в лазні*»), *сяке* – *syake* («*велика лавка, широкі нари*»), *табан* – *taban* («*стіл, місце прийому їжі*»), *тастимал* – *tastymal* («*довгий вишитий рушник*»), *чаршау* – *charshau* («*фіранка*»), *чибилдик* – *chybyldyk* («*фіранка*»);

б) одяг, взуття: *кульмек* – *kulmek* («сукня, сорочка»), *кота* – *kota* («короткі домашні валянки»), *малахай* – *malahay* («широкий каптан без пояса»), *чиба* – *chyba* («верхній демісезонний одяг, сукняний чекмень»), *тиубетейка* – *тиубетейка* («національний головний убір»), *яга* – *yaga* («рід шуби, козуха халатного крою»);

в) продукти харчування: *кош-теле* – *kosh*, *кызылык* – *kyzyluk* та ін.

Ще одну групу культурно-маркованої лексики складає лексика, що маркує **міфологічні уявлення та вірування**. Наприклад, це міфологічні та фольклорні персонажі татарського народу: *аждаха* – *azdaha* («дракон»), *албасты* – *alabasty* («жіночий демонічний персонаж у міфології»), *басу капка іясе* – *basu kapka iyase* («дух околиці»), *бічуря* – *bichura* («домовий, нижчий дух»), *дэв* – *dev* («злий дух, антропоморфний велетень»), *жалмавиз* – *zhalmauyuz* («міфологічна стара-велетня, ненажера і людоджерка»), *зірат іясе* – *zirat iyase* («дух цвинтаря»), *ия* – *iyase* («домовик, дух»), *пері* – *peri* («міфологічний дух в образі дівчини»), *су-анасы* – *su-anasy* («водяна»), *убитий карчик* – *Ubyrly Karchyk* («кроводжерна демонічна стара, відьма, упирка»), *Фереште* – *fereshte* («ангел»), *шурале* – *shurale* («дух лісу, лісовик»), *юха* – *yukha* («міфологічна змія, що приймає вигляд красивої жінки»).

Третя група реалій стосується позначення **національних традицій та звичаїв татарського народу**: *калим* – *kalym* («викуп за наречену»), *кереш* – *keresh* («татарська національна боротьба»), *Курбан* (Курбанбайрам) – *Kurban* («мусульманське свято жертвопринесення»), *киз-* – *kuz-kiu* («кінна гра»), *туй* – *tuu* («свято, весілля»), *Ураза* – *Uraza* (Ураза-бай-рам) («мусульманське свято на честь закінчення посту Ураза»).

Четверту групу становлять **номінації, що репрезентують предмети та реалії релігійного культу**: *ляухе* – *lyaukhe* («збережена скрижаль» – «настінний килимок з вислівом з Корану»), *міхраб* – *mihrab* («молитовна ніша в мечеті»), *таш* »). Тут окремо слід виділити номінації, які використовуються для позначення осіб, які займають певний релігійний та/або соціальний стан: *мулла*

– *mullah* («служитель релігійного культу у мусульман»), *абістай* – *abystay* («дружина духовної особи»).

У п'яту групу можна включити **татарські найменування та прізвиська**: *жебегян тавик* – *zhebegyan tavuk* («мокра курка»), *урман* – *irman* («змішаний ліс»), *Кюбелек* – *Kyubelek* (прізвисько корови «Метелик»), *вулим* – *Ulut* («син»), *Ені* – *Eni* («мама»), *ташкіль* – *tashkil* (система надрядкових та підрядкових знаків в арабській мові), *ага* – *aga* (поважне звернення до старшого чоловіка), *фехіше* – *fekhishe* («новія»), *тур* – *tur* («почесний кут у хаті»).

У процесі перекладу англійською мовою складна ієрархія концептуально-сміслових й образних пластів роману зазнає різного ступеня трансформації. Зовнішній рівень оповіді (фабула) та багато сюжетних ліній «зчитуються» читачем незалежно від мови передачі. Загальнолюдські проблеми, представлені за допомогою архетипів (боротьба добра зі злом, боротьба за виживання, пошук і набуття любові, взаємини батьків і дітей, чудовий порятунок тощо), викликають відгук у серцях людей незалежно від їх мовного та соціокультурного досвіду.

Внутрішні рівні змістовної структури розкривають особливості соціальних відносин та взаємодій, специфіку етнокультурного та релігійного устрою життя, етнопсихологічні установки, навпаки, «зашифровані» для іншомовного читача. Сприйняття і розуміння реалій доступно у повному обсязі лише носію описуваної соціальної, духовно-релігійної чи етнічної культури, здатного вловити смислові нюанси.

Вихідна назва роману при перекладі трансформувалася в *Zuleikha*, частково втративши глибокий філософсько-метафоричний зміст, закладений автором, для якого засоби виразності, що використовуються в романі, є виразом форм концептуалізації політичного, соціального і культурного розвитку суспільства. Метафора в назві твору могла трактуватись надто широко, тому перекладач навмисно її опускає, орієнтуючись на залучення ширшого читацького кола.

Базові концепти картини світу Зулейхи сформувалися у межах традиційної татарської лінгвокультури. Важливим для розуміння образу героїні є те, що на початку роману вона погано володіє російською мовою і часто використовує татарські слова та вирази, що не мають еквівалентів у російській та англійській мовах. Г. Яхіна додає к тексту роману словник із 56 татарських слів та виразів, що позначають специфічні явища татарської побутової, соціальної та духовної культури, підкреслюючи тим самим, що традиційний селянський світ Зулейхи – іншомовний та інокультурний. В англomовному варіанті цей глосарій відсутній.

2.2. Способи перекладу реалій в англійському перекладі роману “Zuleikha”

Окремий інтерес до твору та його перекладу викликав той факт, що в ньому цікаво представлена татарська культура та татарський побут. З лінгвістичної точки зору за цю функцію в тексті відповідає саме культурно-маркована лексика. Саме тому в тексті дуже багато реалій. Найбільша група реалій в тексті було етнографічних реалій, які стосуються татаромовної лінгвокультури. Оскільки текст роману створено автором російською, то вкраплення татарських етнографізмів ускладнює розуміння тексту, як іноземним читачам, так і перекладачем.

Загалом у матеріалі дослідження було виявлено 170 етнографічних реалій, 128 з яких належать до російськомовної лінгвокультури та 42 – до татаромовної. Подальший аналіз показав, що з передачі етнографічних реалій різних культур ефективними виявилися наступні способи перекладу.

Розглянемо, які способи перекладу етнографізмів пропонує Ліза Хайден для перекладу російськомовних реалій та татарськомовних.

Способи перекладу етнографізмів російської лінгвокультури отримали такі рішення: найпоширенішим способом передачі є **пошук еквівалента**, за допомогою якого в тексті перекладу було передано 39 етнографічних реалій: *поземка* – *drifting snow*, *ГПУ* – *State Political Administration*, *красное знамя* – *red banner*; наступним, за частотністю використання, способом перекладу етнографічних реалій російської культури виступило **калькування**, з використанням якого перекладачеві вдалося передати англійською мовою 24 етнографічні реалії: *рабкор* – *worker correspondent*, *красногвардейцы* – *Red Guardsmen*, *двадцатипятитысячник* – *twenty-five thousands*.

Також серед способів перекладу етнографічних реалій російськомовної лінгвокультури перекладач використовує **прийом модуляції**, з її використанням передано 14 етнографічних реалій: *Автодор* – *Automobile Roads*, *пятилетка* – *five-year plan*, *пересыльный дом* – *transit prison*; до використання **перекладацької транскрипції та описового перекладу** перекладач звернувся 13 разів.

Наведемо кілька прикладів застосування перекладачкою **прийому транскрипції при перекладі етнографічних реалій**: *меньшевик* – *Menshevik*, *империализм* – *imperialism*, *милиция* – *militia*; описовий переклад: *квашня* – *wooden vat*; *ушанка* – *fur hats with earflap*, *Наркомлес* – *government agency overseeing the timber*.

Прийом транслітерації було застосовано для перекладу етнографічних реалій російської лінгвокультури: *коммунисты* – *communists*, *кулак* – *kulak*, *кафтан* – *kaftan*.

Аналіз способів перекладу етнографічних реалій, що належать до культури російської мови, показав, що значно менше перекладачка зверталась до прийомів **дослівного перекладу та лексичної заміни**. Дослівний переклад було

зафіксовано під час передачі англійською мовою 8 етнографізмів зі 128 безпосередньо російськомовних етнографічних реалій: *трудова поселок* – *labor settlement*, *советский обычай* – *Soviet custom*, *дух ворот* – *gate spirit*; а за допомогою лексичної заміни було передано 6 етнографічних реалій: *дух околицы* – *edge-of-town spirit*, *гощбух* – *ledger*, *мужская половина* – *the men's quarters*.

Для перекладу категорії реалій, що належать татарській лінгвокультурі, то треба зазначити, що найбільш частотним способом перекладу такої лексики був прийом **перекладацької транскрипції**. Так, англійською мовою було передано 10 етнографічних реалій, що належать до татаромовної лінгвокультури: *аждаха* – *azhdakh*, *су-анасы* – *su-anasy*, *кызылык* – *kyzylyk*.

Також перекладачка для перекладу етнографічних реалій татарської лінгвокультури неодноразово зверталася до прийому **описового перекладу**, який виявився способом, який допоміг перекладачеві передати зміст 9 лексичних одиниць, що у відсотковому співвідношенні еквівалентно: *чыба* – *quilted robe*, *михраб* – *high prayer niche*, *абыстай* – *holy man's wife*.

Крім того, для випадків передачі етнографічних реалій татарської лінгвокультури англійською мовою був використаний **прийом транслітерації**: *бичура* – *bichura*, *дэв* – *dev*, *кыз-куу* – *kuz-kuu*; **семантичний переклад** (знайдено в тексті 6 реалій): *кульмэк* – *smock*, *шурале* – *spirits*, *тастьмал* – *towels*.

При перекладі культурно-маркованої лексики перекладачка зверталась до **прийомів модуляції та підбору еквівалентів**. Наведемо приклади модуляції: *кош-меле* – *crumbly light pastries*, *борец кереш* – *wrestler*, *намаз* – *Friday prayers*, підбір еквівалента: *Ураза* – *Eid al-Fitr*, *малахай* – *shaggy fur hat*, *Курбан* – *Eid al-Adha*.

Результати дослідження показали, що способами перекладу, які отримали найменшу частотність при передачі етнографічних реалій татаромовної культури англійською мовою, виявились такі прийоми, як **пошук аналога** (*Юха – Yuma*) та **дослівний переклад** (*банная бичура – bathhouse bichura*), цими способами було передано по одній етнографічній реалії.

В ході дослідження було зроблено спостереження, що в англійському перекладі існували розбіжності у використанні прийомів перекладу етнографізмів, що належать до російської або татарської культури. Пояснюємо ці розбіжності у способах перекладу етнографізмів з тим, що російськомовні реалії є більш освоєними або вже мають аналог англійською мовою, на відміну від етнографічній реалії татарської культури. Значення останніх або можна вивести з контексту, або семантична їх складова не є ключовим фактором перекладацького рішення, яке зводиться до використання перекладацької транскрипції, яка, у свою чергу, підкреслює національно-специфічний колорит лексеми, що перекладається.

Аналіз використання різних прийомів перекладачем під час перекладу культурно-специфічної лексики, таких як калькування, підбір аналога, запозичення та інші, доводить складність процесу їх перекладу. Практика перекладу також пропонує використовувати різні стратегії перекладу реалій, як, наприклад, створення нового слова чи описовий переклад - пояснення значення виразу вихідної мови в мові перекладу. У той же час підкреслюється, що перекладач художнього твору може самостійно прийняти рішення щодо втілення стратегії перекладу та прийняття рішення по збереженню реалії або її заміни через пошук еквіваленту або аналога в мові перекладу, або через описовий переклад.

Грунтуючись на способах передачі культурно-специфічної лексики при перекладі, представлених у теорії перекладу, у нашому дослідженні ми виявили

використання перекладачем наступних лексичних трансформацій при перекладі англійською мовою роману Яхіної «Зулейха розплющує очі»: функціональний еквівалент, лінгвістичний еквівалент (калькування), транскрипція, описовий переклад та змішаний переклад (спосіб, при якому відбувається одночасне використання двох прийомів перекладу, наприклад, транскрипції та калькування тощо). Всього в романі було використано 54 татарські реалії: власні імена, предмети побуту і одягу, їжа, міфологічні образи, елементи молитов, релігійні свята та ін., а також визначення стратегії перекладу реалій англійською мовою.

Необхідно відзначити, що надмірне використання іноземних слів веде до неадекватного сприйняття твору, тоді як повна відмова від збереження реалій під час перекладу позбавляє літературний твір його культурної специфіки та нівелює естетичну функцію. Тому слід підкреслити дві особливості запровадження татарських реалій у романі Р. Яхіної «Зулейха розплющує очі».

По-перше, в кінці роману авторка роману наводить словник - список усіх використаних татарських слів та їх пояснення російською мовою, що дозволяє читачеві уточнити їхнє значення, якщо він не знайомий з татарською лінгвокультурою.

По-друге, деякі татарські реалії використовуються авторкою паралельно з російськомовним еквівалентом, наприклад:

Здесь, под забором последнего дома, носом к полю, хвостом к Юлбашу, живет басу капка иясе – дух околицы [35, с. 24].

Всього було виявлено 11 випадків паралельного найменування реалій у російському варіанті роману. Такий підхід теж спрямован на розуміння тексту читачем, незнайомим з татарською культурою, без необхідності уточнювати значення слова у списку. Однак, зазначимо, що таке паралельне найменування, запропоноване Яхіною, не завжди зберігається Лізою Хайден під час перекладу:

Улым, – нарушает тишину Упыриха, – сынок [35, с. 52]. – Ulym, saysthe Vampire Hag, breaking the silence [44, с. 46].

У художньому перекладі роману англійською мовою з одинадцяти випадків такого паралельного найменування реалії збереглися девять. Треба зазначити, що особливим моментом в перекладі з російської мови англійською є використання зменшувальних суфіксів. В нашому випадку нівельовано зменшувально-пестливе звернення матері Упиріхи до свого сина. Це не впливає на розуміння тексту, але зменшує рівень емоційності.

Найбільш частотним прийомом перекладу культурно-специфічної лексики став прийом транскрипції. Було знайдено вісімнадцять прикладів звернення до цього прийому. Це можна пояснити бажанням перекладача максимально зберегти культурну специфіку твору. До цієї групи відносяться міфологічні постаті, власні імена та прізвиська (см таб 1).

Ліза Хайден також використовувала прийом **пошуку лінгвістичного еквіваленту або прийом калькування**. Використання такого перекладацького прийому дозволяє перекладачу забезпечити точне найменування іншомовної лексики, що допомагає читачу встановити походження реалії. До цієї групи належить лексика, що стосується побут героїні (см таб 2).

Перекладач Ліза Хейден в процесі перекладу культурно-маркованої лексики використовувала **прийом описового перекладу**. Прийом описового перекладу можна вважати універсальним. Цей прийом часто використовується для подолання випадків безеквівалентної лексики, до яких належать реалії. Однак при використанні описового перекладу, є загроза виникнення нагромадження тексту. До описового перекладу перекладачка, коли перекладала реалії, що позначають побут, або міфологічні поняття. Інтересним

спостереженням є те, що у романі Р. Яхіної російською вживання цих реалій було дано без паралельного найменування, у англійському перекладі виникла потреба їх пояснення (см таб 3).

Ще одним прийомом, до якого зверталась перекладачка, був **підбір функціонального еквівалента**. Цей прийом передбачає пошук еквівалента, існуючого в культурі реципієнта, функція якого збігається зі словом у мові оригіналу. Однак такий прийом треба застосовувати дуже обережно, тому що він має певні обмеження та може призводити до створення хибних образів. В нашому перекладі перекладачка використовувала функціональний еквівалент для реалій, пов'язаних з релігією, які мають відповідні аналоги англійською мовою (см таб 4).

В англійському перекладі було також виявлено звернення до **прийому змішаного перекладу**. Треба підкреслити, що перекладач також застосовує поєднання використання прийомів транслітерації та прийому описового перекладу, що допомагає зберегти національні особливості твору та уникає необхідності вводити громіздкі описи або коментарі (см таб 5).

В роботі ми намагались проаналізувати лексичні трансформації, які були реалізовані Лізою Хайден під час перекладу роману англійською мовою. Треба зазначити, що перекладачці вдалося зберегти ефект від вживання реалій завдяки обраній стратегії перекладу. Ця стратегія полягає у комбінованому використанні різних лексичних трансформацій: транскрипція, калькування, описовий переклад, функціональний еквівалент та змішаний переклад.

Створюючи еквівалент оригіналу, Ліза Хейден використовує різні види адаптивного транскодування в рамках міжмовної та міжкультурної комунікації.

Оскільки в романі співіснують російське та татарське лінгвокультурне середовище, для перекладача Лізи Хейден завдання полягало у подвійному транскодуванні (татарська → російська → англійська) з мінімальними смисловими втратами. Вона адаптувала для інокультурного сприйняття зміст та структуру тексту з можливо більш повним збереженням символічного та семантичного навантаження.

У перекладі англійською мовою роману «Zuleikha» національний культурний колорит та етнокультурні цінності не зникають, але стають вторинними, завдяки трансформації культурних смислів під час перекладу. Перекладач здійснила спробу іншомовної передачі лінгвокультурних та лінгвопсихологічних особливостей тексту в ситуації полілогу, що характеризується використанням трьох мов (російської, татарської та англійської), трьох комунікативних просторів, трьох ціннісно-концептуальних матриць. При перекладі на третю мову вихідні культурно-марковані лексеми та укладена в них етнокультурна інформація у процесі семантичного перекодування змінила функціональний потенціал, перетворившись на фоновий елемент.

У контексті англомовної лінгвокультури Zuleikha є самостійним твором, орієнтованим на іншомовну та іншокультурну аудиторію (з урахуванням її очікувань, установок та ментальності), тому культурно-зabarвлені лексеми із змістоутворюючих елементів змісту перетворюються на фоновий етнокультурний елемент. При цьому ступінь ефективності його впливу можна порівняти з оригіналом, оскільки Лізі Хейден вдалося вирішити одне з ключових перекладацьких завдань: створити в іншій лінгвокультурі текст, релевантний вихідному і в лінгвістичному, і в концептуальному плані, а також зберегти елементи етнокультурного колориту та знайти оптимальні способи передачі деяких основних культурно-маркованих лексем, які виступають маркерами духовно-релігійної та соціокультурної ідентичності героїв.

ВИСНОВКИ

Переклад художньої літератури є найважливішим джерелом вивчення різних лінгвістичних явищ, зокрема національно-маркованих лексем. Роман Г. Ш. Яхіної «Зулейха розплющує очі» насичений елементами побутової та духовної культури з її аксіологічними установками. Найбільше співвідносяться із національно-специфічним досвідом різних народів етнографічні лакуни. Культурно-марковані лексичні одиниці в нашому дослідженні – це слова, що мають екстралінгвістичну основу і є джерелом соціо-культурної інформації про країну мови, що вивчається. Згідно з дослідженнями вчених, велика відмінність матеріального та духовного життя у зіставних соціумах спостерігається, коли культури мало зіштовхувалися один з одним. В результаті проведеного дослідження були досягнуті наступні результати:

1. В роботі була розглянута культурно-маркована лексика. Культурно-марковані одиниці досліджуються одночасно кількома науковими дисциплінами, такими як перекладознавство, культурологія, лінгвокраїнознавство, психолінгвістика та, безумовно, лексична семантика. В нашому дослідженні ми вивчали перекладознавчий та лексичний аспекти цього явища, були розглянуті різні класифікації в науці про переклад.

2. Були розглянуті особливості використання культурно-маркованої лексики в художньому тексті та особливості відтворення такої лексики в процесі перекладу, вплив на результат роботи перекладача різних екстралінгвістичних факторів, коли будь-який літературний текст виявляється лише однією з ланок безперервного соціально-літературного дискурсу, що призводить до закономірного висновку про те, що об'єктом перекладу повинен виступати не просто художній текст, а художній дискурс.

5. Були проаналізовані труднощі, з якими стикається перекладач під час перекладу культурно-специфічної лексики. З одного боку, це складність підбору адекватного еквівалента на семантичному рівні в мові перекладу, а з іншого – необхідністю зберегти національно-історичну та культурну специфіку мови оригіналу. Оскільки в романі співіснують російське та татарське лінгвокультурне середовище, для перекладача Лізи Хейден завдання полягало у

подвійному транскодуванні (татарська → російська → англійська) з мінімальними смисловими втратами. Вона адаптувала для інокультурного сприйняття зміст та структуру тексту з можливо більш повним збереженням символічного та семантичного навантаження.

3. Проаналізовано комплекс перекладацьких стратегій щодо збереження культурно-маркованої лексики та розглянуто використані лексичні трансформації при відтворенні культурно-маркованої лексики в процесі перекладу. Обрана стратегія перекладу допомогла зберегти ефект від вживання реалій. Ця стратегія полягає у комбінованому використанні різних лексичних трансформацій: транскрипція, калькування, описовий переклад, функціональний еквівалент та змішаний переклад.

4. В роботі були проаналізувати лексичні трансформації, які були реалізовані Лізою Хайден під час перекладу роману англійською мовою. Перекладачці вдалося зберегти ефект від вживання культурно-специфічної лексики під час перекладу роману «Зулейха розплющує очі» завдяки обраній стратегії перекладу, яка полягає у використанні лексичних трансформацій: транскрипція, калькування, описовий переклад, функціональний еквівалент та змішаний переклад.

6. У контексті англійської лінгвокультури роман «Zuleikha» є твором, орієнтованим на іншомовну та іншокультурну аудиторію. При цьому ступінь ефективності його впливу можна порівняти з оригіналом, оскільки Лізі Хейден вдалося вирішити одне з ключових перекладацьких завдань: створити в іншій лінгвокультурі текст, релевантний вихідному, зберегти елементи етнокультурного колориту та знайти оптимальні способи передачі деяких основних реалій, які виступають важливими маркерами духовно-релігійної та соціокультурної ідентичності героїв.

Додаток:

Таблица 1.

<p><i>Убырлы карчык – Упыриха [35, с. 11]</i></p> <p><i>Мокрой курицей – жебегиан тавык – ее впервые назвала Упыриха) [35, с. 12].</i></p> <p><i>Говорили, что через урман можно прийти к землям марийцев – если идти от солнца много дней подряд [35, с. 18].</i></p> <p><i>Здесь, под забором последнего дома, носом к полю, хвостом к Юлбашу, живет басу капка иясе – дух околицы [35, с. 24].</i></p> <p><i>Когда Зудейха впервые пришла просить басу капка иясе об одолжении – поговорить с зират иясе, духом кладбища, чтобы присмотрел за могилами дочек, укрыл их снегом потеплее, отогнал злых озорных шураля» [35, с. 25].</i></p> <p><i>Живущая в сенях бичура, к примеру, – неприхотлива [35, с. 25].</i></p>	<p><i>Ubyrly Karchyk – the Vampire Hag [44, с. 5]</i></p> <p><i>It was the Vampire Hag who first called her zhebegyan tavyk – pitiful hen [44, с. 5]</i></p> <p><i>People say it’s possible to go to the lands of Mari people by walking through the urman, away from the sun for many days in a row [44, с. 12]</i></p> <p><i>Here, under the fence of the last house is the home of basu kapka iyase: the edge-of-town spirit [44, с. 18]</i></p> <p><i>...which was to request that the zirat iyase – the cemetery spirit – look after her daughters' graves, cover them warmly with snow, and chase away evil, mischievous forest spirits[44, с. 18]</i></p>
---	--

В почетном углу – туре – на мозучей железной кровати с литой узорной спинкой, утопая в холмах взбитых подушек, восседает старуха [35, с. 29].

Муртаза и Кюбелек стоят посередине двора – лоб ко лбу [35, с. 36]

Зулейха втягивает ноздрями терпкий соленый аромат кызылык [35, с. 48].

Улым, – нарушает тишину Упыриха, – сынок. Чую, что-то случилось [35, с. 52].

Фартук для кыз-куу у меня был самый красивый в Юлбаше [35, с. 54]

Зулейха испуганно прислоняется к поставленным друг на друга сундукам у окна, рукой торопливо поправляя кружевную каплау [35, с. 58].

Ногти выскребают снежную крошку из округлой арабской вязи, пальцы

For example, the bichura living in the entrance hall isn't picky [44, с. 18].

The old woman sits enthroned in the corner of honor, the tur... [44, с. 22]

Murtaza and Kyubelek are standing in the middle of the yard [44, с. 29].

Zuleikha's nostrils draw in the sharp, salty aroma of kzylyk [44, с. 41].

Ulym', says the Vampire Hag, breaking the silence, I sense something's happened [44, с. 46].

I had the most beautiful pinafore in Yulbash for kyz-kuu [44, с. 47].

Frightened, Zuleikha leans against the trunks stacked up by the window, hastily

<p><i>растопливают лед в мелких ямках ташкиля над длинной волной букв [35, с. 66]</i></p> <p><i>Он выступит с новаторской инициативой: переименовать языческий праздник Сабан-туй [35, с. 109]</i></p> <p><i>про лохматую водяную су-анасы, что добрую сотню лет не может расчесать свои космы золотым гребнем [35, с. 336]</i></p> <p><i>Нашла, – говорит, – чем пахнет: фэххишэ – блядью [35, с. 350].</i></p>	<p><i>straightening the lace kaplau with her hand [44, с. 51]</i></p> <p><i>Her fingernails scrape snowy crumbs out of the rounded Arabic script, her fingers melting the ice in the shallow dimples of the tashkil over the long wave of letters [44, с. 59]</i></p> <p><i>He will propose initiatives and rename the pagan holiday Sabantuy [44, с. 100]</i></p> <p><i>... about a certain unkempt water spirit called Su-Anasy [44, с. 323]</i></p> <p><i>– It's fekhishe, the smell of whore [44, с. 336].</i></p>
--	--

Таблица 2.

<p><i>Бесшумно пройти в войлочных ката не получится, какая-нибудь половица да и скрипнет [35, с. 9]</i></p>	<p><i>She wouldn't be able to make her way silently in her little felt boots [44, с. 3].</i></p>
<p><i>Беззвучно проишмыгнуть за ситцевую чаршау, отделяющую женскую часть избы от мужской [35, с. 10]</i></p>	<p><i>Scurry soundlessly behind the printedcotton curtain separating the women's quarters of the log house from the men's [44, с. 4]</i></p>
<p><i>Сверху опускает исподнюю рубаху, надевает кульмэк, шаровары [35, с. 16].</i></p>	<p><i>– She lowers her nightshirt over it and puts on a smock and baggy wide pants [44, с. 10].</i></p>
<p><i>Раскладывает на сяке табан для Муртазы, мечет на него еды [35, с. 26].</i></p>	<p><i>Sets a place for Murtaza at the wide sleeping bench, tossing some food on it [44, с. 19]</i></p>
<p><i>Обычно на сундуках спят дети, а взрослым женщинам полагается небольшая часть сяке, отделенная от мужской половины плотной чыбылдык [35, с. 26]</i></p>	<p><i>– ... to the small part of the sleeping bench that's separated from the men's quarters by a drape [44, с. 20]</i></p>
<p><i>Говорить напрямую с духом кладбища Зулейха побаивалась – все-таки она простая женщина, не ошкеруче [35, с.</i></p>	<p><i>After all, she's a simple woman, not a wisewoman [44, с. 19]</i></p>

26]

*Несколько деревянных колес,
долбленое корыто и сверкающий на
изгибах, новенький медный лэгэн [35,
с. 46].*

*... злые языки шутили, что за всю
жизнь он так и не сподобился
накопить калым на хорошую
невесту... [35, с. 50]*

*Паутинно-тонкая шелковая кашага
под потолком обрамляет комнату,
как дорогая рама [35, с. 29]*

*Мы с Муртазой в доме останемся, а за
тобой прилетят три огненных
фэрэштэи унесут прямоком в ад [35,
с. 36]*

*... Зулейха делает шаг в
сторону, опускается на колени и
нащупывает под снегом еще один
таш, локтями расивыривает снег
[35, с. 66]*

*– Several wooden wheels, a hollowed-
out trough, and a copper basin with shiny
curves [44, с. 40].*

*– Malicious gossips joke that he
hasn't ever in his life had the honor of
saving up bride-money [44, с. 43].*

*Acobweb-thin silk valance on the beams
under the ceiling borders the room like an
expensive fame [44, с. 22].*

*... but three fiery angels will fly here for
you [44, с. 29]*

*... Zuleikha takes a step to the side,
drops to her knees, and gropes under the*

<p><i>Муртаза сжмает тело матери сильно и хватко, как борец кереш обнимает противника, а любовник – тело желанной женщины [35, с. 55].</i></p>	<p><i>drifts for yet another gravestone ... [44, с. 59]</i></p> <p><i>– Murtaza is squeezing his mother's body tightly, grasping, as a wrestler embraces an opponent [44, с. 49].</i></p>
--	---

Таблица 3.

<p><i>Мне абыстай рассказывала, а ей – ее бабка [35, с. 20]</i></p> <p><i>Когда Зулейха впервые пришла просить басу капка иясе об одолжении – поговорить с зират иясе, духом кладбища, чтобы присмотрел за могилами дочек, укрыл их снегом потеплее, отогнал злых озорных шурале [35, с. 25]</i></p> <p><i>Достает с высоких киштэ мужнины подушки, взбивает [35, с. 26].</i></p>	<p><i>The holy man's wife told me about it [44, с. 13]</i></p> <p><i>... which was to request that the zirat iyase – the cemetery spirit – look after her daughters' graves, cover them warmly with snow, and chase away evil, mischievous forest spirits [44, с. 18]</i></p> <p><i>Takes her husband's pillows down from the high storage shelf and plumps them [44, с. 19]</i></p>
---	--

<p><i>В простенках – нарядные красно-зеленые тастымал и овальное зеркало [35, с. 28]</i></p> <p><i>Наконец поддевает лезвием штыка висящую высоко над входом ляухэ – пытается снять [35, с. 82].</i></p> <p><i>Забирается на самую высокую лэукэ, ложится на ней лицом в потолок, закрывает глаза, – отмокать [35, с. 32].</i></p>	<p><i>... and hanging on the walls are smart, long, red and green embroidered towels [44, с. 22]</i></p> <p><i>Finally, he catches the blade of his bayonet on a tapestry embroidered with a saying from Koran that hangs high over the entrance [44, с. 75].</i></p> <p><i>She climbs up on the highest steaming shelf, lies with her face towards the ceiling [44, с. 26]</i></p>
--	---

Таблица 4.

<p><i>Волков этой зимой мало, субхан Алла, поэтому Муртаза не боится оставлять лошадь одну надолго [35, с. 21].</i></p> <p><i>Жаным, ... [35, с. 52]</i></p> <p><i>Алла сакласын, Муртаза, неужели опять?! [35, с. 43]</i></p>	<p><i>– Allah is perfect, so Murtaza isn't worried about leaving the horse alone for a long time [44, с. 15].</i></p> <p><i>My darling, ... [44, с. 45].</i></p> <p><i>May Allah protect us, Murtaza, not again?! [44, с. 37]</i></p>
--	---

<p><i>Мужья пускали женщин в мечеть неохотно, лишь по большим праздникам: на Уразу и на Курбан [35, с. 102].</i></p> <p><i>Аузу билляхи мин ашайтани арраджим [35, с. 138].</i></p>	<p><i>– Husbands allowed women into the mosque reluctantly, only for big holidays, at Eid al-Fitr and Eid al-Adha [44, с. 94]</i></p> <p><i>Lord Jesus, have mercy on us sinners [44, с. 128].</i></p>
---	--

Таблица 5

<p><i>Но с каждым годом становившаяся все страшнее, как албасты ... [35, с. 47]</i></p> <p><i>... прожорливее, как дэв ... [35, с. 47]</i></p> <p><i>... два круглых темных пятна размером с тэнке проступали на ткани ... [35, с. 215]</i></p> <p><i>Зулейха вскакивала на большого аргамака ... [35, с. 339]</i></p>	<p><i>... scarier than a demonic alabasty woman ... [44, с. 40].</i></p> <p><i>as gluttonous as a giant evil dev ... [44, с. 40]</i></p> <p><i>... two dark, round spots the size of a tenke coin show through on the fabric [44, с. 206].</i></p> <p><i>Zuleikha leaps on a large Argamak horse ... [44, с. 326].</i></p>
--	--

<p><i>Сам мулла-хазрэт приходил посмотреть, потом заказал для себя такую же [35, с. 28]</i></p>	<p><i>The mullah himself came to have a look and then ordered the exact same thing for his own home [44, с. 21]</i></p>
---	---

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альошина М. Д. Відтворення ідіостилю Марка Твена в українських перекладах у зіставленні із російськими та польськими (на матеріалі романів «Пригоди Тома Соїєра» та «Пригоди Гекльберрі Фінна»): дис. на здоб. наук. ступеня канд. філолог. наук: 10.02.16 «Перекладознавство»; Херсонський державний університет. Київ, 2015. 211 с.
2. Анохіна Т. О. Декодування лексичних та семантичних лакун на міжмовних векторах лінгвістики. Філологічні трактати. Мовознавство. 2016. № 2. Т. 7. С. 38–45.
3. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич. К.: Довіра, 2007. 205 с.
4. Бондар Т. Безеквівалентна лексика: труднощі перекладу. Актуальні питання іноземної філології: наук. журн. Луцьк, 2015. № 3. С. 17-23.
5. Взаємозв'язок та взаємодія мови й культури. Молодий філолог. URL: <http://kovalenkobog.blogspot.com/2012/04/blog-post.html>
6. Гаргаєва О. В. Проблема класифікації безеквівалентної лексики у сучасному мовознавстві. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна», 2015. Вип. 53. С. 52-54.
7. Герасимова О. А. Генезис теорій взаємного впливу мови, культури та суспільства. Держава і суспільство. 2011. № 3. С. 203–209.
8. Гнатюк Н. Г. Ономастичні реалії в міжкультурному аспекті перекладу англomовних текстів. Проблеми семантики слова, речення та тексту. Збірник наукових праць. Відп. ред. Н. М. Корбозерова. Київ, 2003. Вип. 9. с. 68–74.

9. Головня А. В. Лінгвокультурний простір художньої прози Редьярда Кіплінга: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. філолог. наук: 10.02.04 «Германські мови»; Донецький національний університет. Донецьк, 2008. 19 с.

10. Давидова О. В. Соціолінгвістичний аспект функціонування лінгвокультурних реалій в англomовній художній літературі та їх відтворення українською мовою. Київ: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», 2018. 116 с.

11. Дорда С. В. Лінгвокультурологія як самостійний напрям лінгвістичних досліджень. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Л. Українки. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. №3 (352). Луцьк, 2017. С. 411–417

12. Засекін С. В. Художній текст, читач і перекладач: психолінгвістичний вимір взаємодії. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2009. № 16. С. 44–48.

13. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів укр. прози). Львів, 1989. 108 с.

14. Іванова Г. С., Кибкало С. В., Палій Н. М. Прагматичні аспекти перекладу реалій. URL: http://www.rusnauka.com/18_NiIN_2007/Philologia/23033.doc.htm

15. Кирик О., Філонова В. Предметно-тематична класифікація культурно маркованої лексики в японських народних казках. Вісник Київського національного університету. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. 2013. Вип. 45. С. 41–48

16. Кисільова Я. В. Проблема збереження колориту при перекладі національно-специфічних слів (на прикладі поняття реалія). Українська орієнталістика. 2009. № 4. С. 70–75.

17. Клименко Т. Мовна картина світу як єдність мови та культури. Linguistics. Lingvoculturology, №14. 2019. С. 41-48

18. Король А. П. Особливості перекладу реалій. Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: Матеріали Всеукраїнської наукової

конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів факультету іноземної філології та соціальних комунікацій, м. Суми, 19-20 квітня 2013 р. / відп. за вип. В. В. Опанасюк. Суми: СумДУ, 2013. Ч. 1. С. 97.

19. Кремінська О. О. Національний колорит в оповіданнях Ред'ярда Кіплінга. Ученые записки Таврического національного университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». 2013. Т. 26 (65). № 1. Ч. 1. С. 171–176.

20. Кузнецова М. О. До проблеми перекладу реалій у художньому тексті (на матеріалі роману Дж. Р. Р. Мартіна «A Game of Thrones» та його перекладу українською мовою). Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2016. Вип. 23(2). С. 92-94.

21. Линтвар О. Лінгвістичні особливості перекладу художнього тексту. URL:

<http://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/3266/1/Лінгвістичні%20%особливості%20%перекладу%20художнього%20тексту.Pdf>

22. Лотоцька О. Особливості перекладу мовних реалій як одиниць безеквівалентної лексики (на основі англійських прозових творів О. Генрі). Наукові виклади. 2012. № 3. С. 72–74.

23. Максимов С. Є. Практичний курс перекладу (англійська та українська мови). Теорія та практика перекладацького аналізу тексту для студентів факультету перекладачів. К.: Ленвіт, 2010. 175 с.

24. Мороз Т. О. Специфіка перекладу культурно-маркованих одиниць. «Молодий вчений». № 4.4 (56.4). 2018. С. 64-68.

25. Невинна К. Переклад реалій (на прикладі твору Юрія Андруховича «Дванадцять обручів»). Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики. 2011. № 2. С. 28–36.

26. Петришин О. Г. Поняття «реалія» як складова частина безеквівалентної лексики. Мова і культура. 2013. Вип. 16. Т. 1. С. 406-410.

27. Підмогильна Д. Особливості збереження та передачі індивідуального стилю малої прози Лу Сіня в українському перекладі (на прикладі оповідання

«Щоденник божевільного»). Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2011. № 54. С. 188–195.

28. Подорожна К. Ю. Місце реалій у системі безеквівалентної лексики. Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. 2014. Вип. 692-693. С. 174-178.

29. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

30. Тупиця О. Ю. Безеквівалентна лексика: проблеми визначення. Рідне слово в етнокультурному вимірі. Матеріали III Міжнародної науково-пр. конференції Упор. М. Федурко та ін. Дрогобич: Посвіт, 2011. С. 251–259.

31. Тупиця О. Ю., Зімакова Л. В. Безеквівалентна лексика: проблеми визначення. Рідне слово в етнокультурному вимірі. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції / упор. М. Федурко та ін. Дорогобич: Посвіт, 2011. С. 251–259.

32. Швачко С. О. Чинники лакуарності у модусах мови, мовленні та мовленнєвій поведінці. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2016. №6(331). С. 5-11.

33. Шелякіна А. В. Культурно маркована лексика як когнітивний компонент міжкультурної комунікації (на матеріалі американського варіанту англійської мови). Science and Education a New Dimension. Philology. 2018. № VI (51). Вип. 176. С. 65–68.

34. Щеголева Т. Л. Способи перекладу безеквівалентної лексики в текстах американської преси. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2016. Вип. 21(1). С. 139-144.

35. Яхина Г. Ш. Зулейха открывает глаза. М.: Изд-во АСТ: Редакция Елены Шубиной, 2018. 508 с

36. Яхина, Гузель Шамилевна. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%AF%D1%85%D0%B8%D0%BD%D0%B0,%D0%93%D1%83%D0%B7%D0%B5%D0%BB%D1%8C_%D0%A8%D0%B0%D0%BC%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D0%B2%D0%BD%D0%B0

37. Amineva V. R. Phenomenon of Border in Interliterary Dialogues. *Journal of Language and Literature*, 2015, vol. 6, no. 2, p. 246–249.

38. Ischenko I. Difficulties While Translating Realia. *Вісник Дніпропетровського Університету Імені Альфреда Нобеля, Серія «Філологічні Науки»*. 2012. № 1 (3). С. 273–278.

39. Kazakova T. A. Russian Literature in the 20th Century: English Translations the Problem of Cultural Context. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*, 2016, vol. 9, no. 5, p. 1221–1231. DOI 10.17516/1997-1370-2016-9-5-1221-1231

40. Newmark P. *Approaches to translation* / P. Newmark. Oxford: Prentice Hall, 1981. 200 p.

41. Pym A. *Multilingual Intertextuality in Translation. The Intertextual Dimension of Discourse* / ed. by B. Penas Ibáñez. Zaragoza: Universidad de Zaragoza, 1996. P. 207–218.

42. Romaniuk O. Culturally marked lexis reflecting the lifeworld in literary texts: the problem of translation. *Наукові записки КДПУ*. 2019. Вип. 175. С. 762–766.

43. What is Culture? A Compilation of Quotations. URL: http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/al/globalpad/openhouse/interculturalskills/global_pad_-_what_is_culture.pdf

44. Yakhina G. *Zuleikha*. Transl. from the Russian by Lisa Hayden. London, Oneworld Publ., 2019, 484 p.

45. Yashina M. G. *Analysis and Semantization of Culture Marked Words (based on Italian)* / M. G. Yashina: abstract of PhD thesis in Philology. M., 2009. 191 p.